

Irena Bogoczová

IZMEĐU IDIOMA, JEZIKA I STILA (UVID U JEZIČNU SITUACIJU NA SLAVENSKOM, OSOBITO ČEŠKOM PODRUČJU)¹

dr. sc. Irena Bogoczová, Ostravská univerzita, Češka, prethodno priopćenje

UDK 811.16
811.162.3

U prilogu će biti govora o statusu, prestižu i uporabi jezika, o raznovrsnosti i relativnosti pojedinih kriterija prosudbe njegove samosvojnosti, principa poimanja jezika kao živoga, ugroženoga, mrtvoga, revitaliziranoga i sl. U tekstu se, dakle, spominju lingvistička, sociolingvistička (komunikacijska), etnolingvistička, ekolingvistička, politolingvistička (ideološka) gledišta klasifikacije slavenskih jezika, a za ilustraciju se navode primjeri raznih jezika. Ne razmatrajući prednosti i nedostatke spomenutih kriterija, autorica upozorava na problem arbitrarnosti svakoga o njih. U uvodnom se dijelu izlaganja spominju i manje poznati književni mikrojezici, otočni, dijasporni, regionalni, (trans) granični, rubni, manjinski jezici. U daljnjem razmatranju teme autorica se posvećuje području češkog (općenacionalnog) jezika koji je predmetom preciznije stratifikacije s obzirom na njegove idiome u geografskom ili socijalnom smislu. Posebna se pozornost poklanja nazivlju, npr. spisovna čeština, hovorová čeština, knjižni čeština, běžné mluvená čeština, obecná čeština i mogućim zabudama u tumačenju navedenih pojmova.

Ključne riječi: *književni jezik; standardni jezik; općenacionalni jezik; govor; dijalekt; narječje; sociolingvistika; arealna lingvistika; ekolingvistika; etnolingvistika; politolingvistika*

0. Prije razrade teme valja pojasniti nekoliko osnovnih termina, pogotovo zato što se u pojedinim matičnim jezikoslovnim tradicijama nerijetko tumače na različite načine.

¹ Prilog razrađuje temu projekta GA ČR broj 405/09/0113 *Fenomén spisovnosti v současné české jazykové situaci: recepcje, realita, perspektiva a vize* te konkretne spoznaje s područja suvremenoga češkoga općenacionalnog jezika uključuje u kontekst jezične situacije u drugim slavenskim zemljama.

Idiom u našem tekstu nije “opći, kvalitetno i hijerarhijski neutralan i nespecifičan termin” (Brozović 1070: 10), opći pojam i za jezik i za dijalekt (Brozović 2004), točnije: i za općenacionalni jezik i za njegove govore, dijalekte, narječja, žargone itd., nego znači jednu varijantu općenacionalnoga jezika bilo u teritorijalnom (i strukturnom), bilo u socijalnom (i nestrukturnom) smislu. Drugim riječima, pojam *idiom* nije za nas neutralan kao npr. pojam (jezični) *kod* kojim se možemo slobodno služiti ako ne želimo preciznije definirati konkretan *idiom* te ako ne razglabamo o tome je li ono što zapravo opisujemo organski govor, gradski govor, dijalekt, interdijalekt, sociolekt i sl. Ne stavljamo, primjerice, znak jednakosti između češkoga jezika u općenacionalnom smislu s jedne strane i idioma *spisovná čeština, obecná čeština, hanácká nářečí*, studentski sleng itd. s druge strane. Ovo uvodno traganje za nedvojbenim rješenjem ne znači da smo u poimanju idioma načelno protiv drugih tumačenja niti da ih smatramo gorim. Naša je namjera samo izbjeći moguće probleme u interpretaciji.²

Ne poistovjećujemo niti pojmove *književni jezik* i *standardni jezik*. Prvi pojam znači u ovom prilogu jezik književnosti (a ne stariji naziv za standardni jezik) od kojeg se – logično – očekuje da ima i govoreni i pisani oblik, da je dovoljno proučen i obrađen, ima relativno stabilna pravila koja su predmetom školske naobrazbe itd., dok pod standardnim jezikom (za razliku od supstandarda) podrazumijevamo jezik polifunkcionalne javne komunikacije (Silić 1996), posebice komunikacije na višoj kulturnoj razini u regionalnom ili općenacionalnom okviru, tzv. kulturni jezik (jezik “kulturne komunikacije”, v. Gladkova 2003), *idiom* primarno govoreni koji se u određenoj situaciji može (ali nipošto ne mora!) zamijeniti književnim. Standardni jezik se, dakle, u jezičnoj praksi koristi u prestižnim situacijama, a ponekad se prihvaća kao kompromis ili most između općenacionalnoga jezičnog *uzusa* i književne *norme*. S obzirom na činjenicu da su lokalni idiomi predmetom bavljenja uglavnom dijalektologije, a socijalni idiomi stilistike, u njihovim se proučavanjima primjenjuje metodologija i nazivlje tipično za obje navedene jezikoslovne discipline. I dijalektalizam i sociolektalizam, u značenju “stilski obojeno sredstvo”, može biti u konkretnom tekstu ispravan ili neispravan, prihvatljiv ili neprihvatljiv – sve ovisi o funkcionalnom *stilu* teksta. Na kraju valja napomenuti da ćemo sredstva stilizacije (stilske aktivizacije) teksta, tzv. *stileme*, naći na svakoj od razina jezika (leksičkoj, sintaktičkoj, morfološkoj, fonološkoj). To su sredstva obilježje stila. Stila, ne jezika, jer stil, razumije se, nije zaseban jezik, nego “samo” način oblikovanja teksta.

1. U znanstvenim se radovima raznih jezikoslovaca spominju slavenski jezici čiji su status i tradicija neosporni pored jezika, recimo, manje poznatih jezika. Čak su studenti slavistike najmanje do kraja osamdesetih godina 20. st. obično znali za 12 do 14 slavenskih jezika bez obzira na to koliko ih se u to doba doista koristilo. Ako

² Pod *idiomom* također ne podrazumijevamo frazu, ustaljenu konstrukciju, frazeologizam ni frazeološki spoj.

prihvatimo (ideološki nemaran) princip "uhodanosti" jezika, sljedeći je korak pitanje postoji li nešto kao "sumnjiv" jezik, upućuje li ova "nevjerodostojnost" na njegova unutarnja obilježja ili na ono što o njemu misle jezikoslovci ili "šira javnost".

Kad je posrijedi osamostaljenje jezika, treba imati u vidu da su za Slavene oduvijek bile važne sljedeće činjenice:

- potvrda naziva jezika (lingvonima) u stranim izvorima, npr. u bizantskim, latinskim i dr.;
- oblikovanje književne tvorbe, uključujući prijevode vjerske literature, npr. prijevod biblijskih tekstova u doba Velikomoravske kneževine ili prijevod Novoga zavjeta na kašupski jezik početkom devedesetih godina 20. st.;
- raspolaganje zasebnom matičnom filologijom, priručnicima jezične ispravnosti i drugim stručnim lingvističkim radovima, premda napisanima (objavljenima) na stranom, neslavenskom jeziku;
- služenje vlastitim jezikom u okviru javne komunikacije (službeni jezik, jezik bogoslužja, školske nastave, masovnoga priopćavanja);
- očitovanje nacionalnog ili etničkog identiteta posredstvom barem simboličnoga jezika koji s gledišta svakodnevne komunikacije nema većega značaja (za razliku od jezika u instrumentalnom smislu).

2. U skladu s ustrojavanjem nove sociolingvističke tipologije jezika i suvremena slavistika mijenja svoj odnos prema "atipičnim" slavenskim jezicima (Sesar 2003), prihvaća nova gledišta, zapaža druge vrijednosti.

Jezik se s gledišta *strukturnoga* (strukturalističkoga) ili tipološkoga, tj. u sosirovskom značenju *langue*, prihvaća kao posve virtualan (dija)sistem (dok je *parole* realan, realizirani jezik pojedinih govornika ili njihovih kolektiva). Polazeći od toga da je taj (dija)sistem relativno uređen i zatvoren, može se postići dojam da je problem određenosti (granica) jezika riješen.³ Međutim, nameće se pitanje: koliko je tipoloških odnosno gramatičkih razlika između pojedinih idioma jednoga jezika dopušteno, a koliko ih je potrebno da se može govoriti o posebnom jeziku, drugim riječima, koliko razlika omogućuje emancipaciju jezika: 10 %, 50 %, 70 %? (Wyderka 2002).

U vezi sa statusom jezika važno je spomenuti *sociolingvistički* kriterij njegove razumljivosti (percepcije, pasivnoga poznavanja) i u slučaju kada se u razgovoru govornici dvaju srodnih jezika služe svaki svojim kodom (situacija semikomunikacije, polukomunikacije; Lubaš 2000; Wyderka 2002), kriterij potpune, srednje, ograničene ili zakržljale urođene sposobnosti (*nativní způsobilost*, Šatava 2009)... Dok se govornici međusobno razumiju i korišteni različiti kodovi nisu razlog nesporazuma, radi se o idiomima

³ Razlikovanje pojmova sistem (u vezi s konkretnim, organskim idiomom) i dijasistem (u smislu sistema apstraktnih idioma "višeg ranga"), kako to čini Brozović (1970), za ovaj prilog nema većega značenja.

(varijantama) jednog jezika, a čim se govornici više ne razumiju, riječ je o raznim jezicima. Stvar ipak nije tako jednostavna kako bi se moglo na prvi pogled činiti jer je semilingvizam posljedica djelovanja zbroja izvanjezičnih čimbenika čiji utjecaj na jezičnu zbilju nije precizno definiran. Kao primjer možemo navesti češko-slovački semilingvizam za vrijeme federativne Čehoslovačke kada u samobitnost tih jezika nitko nije sumnjao.

S gledišta jezičnih *funkcija* poželjno je (ako ne nužno) da jezik bude sposoban "osigurati" sve moguće komunikacijske situacije, da bude polifunkcionalan. Tu će se, naime, prije ili kasnije pokazati je li jezik nastao prirodnim razvojem ili se rodio po principu dobrog autora ili čak dobrog učenjaka koji je do norme tog "jezika" došao putem intelektualne interpretacije, jezično-etničkog inženjerstva (Šatava 2009), svjesne intervencije, npr. s gledišta komunikacije "beznačajni" jezici, laški Óndre Łysogorskoga ili vičski litavske antipoljske propagande koje spominje Duličenko u pregledu slavenskih mikrojezika (2005). Nameće se pitanje kakva je realna uporabivost tih jezika, čak u okviru govornika koje taj jezik, tobože, reprezentira? Primjerice, književni laški (šleski) jezik više je poznat iz prijevoda pjesničkih djela autora u inozemstvu nego u Šleskoj gdje, uzgred rečeno, umjetni šleski književni jezik nikad nije bio ni prihvaćen. S druge strane pretjerivanje sa značajem instrumentalne funkcije jezika (jezika kao medija) i nijekanje njegove simbolične funkcije (jezika kao pokazatelja nacionalne, etničke pripadnosti) suprotstavlja se pravu govornika na jedan od najbitnijih elemenata formiranja odnosno očuvanja integriteta etničke zajednice, na oblikovanje njezine samosvijesti na lokalnoj razini ili svijesti u nacionalnom smislu. Reglamentiranje (ozakonjenje) manjinskih jezika i administrativni nadzor nad jezičnom situacijom (Gladkova 2003) jedini je način kako sačuvati te jezike i, u isti mah, manjine (usp. jezično-etnički *greenspeech* analogan *greenpeaceu*, Šatava 2009).

Nema sumnje da o tipu jezika, s obzirom na njegov *vitalnost* (engl. *viability status*), odlučuje broj realnih govornika. Kategoriji tzv. svjetskih jezika od slavenskih jezika pripada samo ruski, dok mnogo slavenskih jezika pripada kategoriji književnih mikrojezika. To ovisi o tome je li jezik u dobrom stanju (engl. *well*), je li živ, ugrožen, mrtav, unakazuje li se upravo u periodu rađanja/nastanka (*in statu nascendi*) ili umiranja (*in statu moriendi*), poboljšava li se njegov položaj u društvenoj komunikaciji, dobiva li na poštovanju (engl. *gaining*) ili naprotiv gubi prestiž (engl. *endangeret*; usp. Zieniukowa 1998). Za jezike koji su ranije sloveli kao samostalni slavenski jezici, a potom su kao "dotrajali" životarili (obično kao dijalekti jačega jezika) pa su se opet preporodili, postoji pojam *restituirani* (npr. Lubaš 2000) ili *revitalizirani* (npr. Zieniukowa 2003) jezici, a kao primjer se obično navode zapadnoslavenski kašupski ili južnoslavenski banatski.

Ako o tipu jezika odlučuje *kakvoća*, ispravnost, stupanj obrađenosti, poodmaklost procesa normiranja itd., govorimo o standardima i supstandardima (Gladkova 2003), o pisanim, književnim jezicima (u smislu jezika književnosti) i o "samo" govorenim jezicima, što nije povezano niti s frekvencijom tih idioma niti s realnim brojem njihovih govornika (usp. po obujmu i brojnosti značajni jezici kao što su "bjeloruska" trasjanka, "ukrajinski" suržik i drugi međujezici, rus. *межъязыки*). Popularnost tih "izmiješanih"

jezika zasniva se na tome da ih koriste govornici – pripadnici raznih naroda, raznih etničkih zajednica (Bartmiński 2007).

S obzirom na *udaljenost od centra*, geografsku (ne)povezanost područja na kojem se jezik koristi s kulturnim središtem naroda (etničkoga kolektiva), govorimo o dijaspornim (npr. karpatorusinski, egejskomakedonski), oaznim (gradišćanskohrvatski, moliškohrvatski, bačvansko-sremski rusinski), regionalnim, (trans)graničnim (banatski bugarski), rubnim (rezijski, prekmurski, zapadnopoljeski) jezicima (Duličenko 2003; Wicherkiewicz 2003). Govornici manjinskih jezika pripadaju nacionalnoj manjini – eksteritorijalnom dijelu naroda koji ne živi sa svojim matičnim narodom u istoj državi, nego u drugoj zemlji, i to u podčinjenom položaju. Ovo je odcepljenje (odvojenost) od matice posljedica bilo emigracije, bilo pomicanja političkih granica bez poštivanja jezičnih granica.

Važan aspekt “urođene potrebe” govornika za izgradnjom privatne, ograničene jezične sredine, voljom distanciranja od šire okoline (Marvan 2006, Misiak 2006), polazište je *ekolingvističkoga* principa prosuđivanja jezika. Služeći se jezikom, pojedinac doživljuje sebe kao dio uže zajednice govornika (usp. *biojazyková diverzita*, Šatava 2009). Mnogi primjeri pokazuju da ta prosudba jezika u sebi krije opasnost ideološke zlorabe, ili bilo čega što izvire iz “urođenih ljudskih potreba”.

To vrijedi i za *etnolingvistički* pristup jeziku utemeljen na principu jezika – pokazatelja kulture, načina života, svjetonazora, moralnih preferencija itd., principu koji donosi opasnost da pitanje jezika postane predmetom politike, ideologije.

Zato je terminološki posve opravdan i ispravan pojam *politolingvistika*, i to posebice za lingvističku disciplinu koja poistovjećuje fenomen jezika s težnjom za vlastitom državom, što se događalo kako u doba nacionalnog preporoda u 19. st., tako i nakon 1918., 1945. ili 1989. godine. Politolingvistika na jezik gleda kao na oružje jačanja (ili gušenja) političkih ambicija, poticanja (ili kočenja) nacionalne emancipacije kada se svjesno uvode intervencijski principi jezične kulture i, konačno, kada se od jezika pravi politički tabuizirana tema. Poznato je da polifukcionalnost nekih bivših supstandardnih idioma omogućuje njihovo unaprjeđenje u službeni jezik nove države.

Iz svega iznesenoga može se zaključiti da je svaki od navedenih kriterija u konkretnom trenutku proučavanja arbitran.

3. Češka kao zemlja, sa svojih 78 866 km² i 10 230 000⁴ stanovnika, pripada slavenskim zemljama srednje veličine. Nakon raspada češko-slovačke federacije 1. 1. 1993. godine Republika Češka unitarna je zemlja, mononacionalana država. Prema podacima iz popisa stanovništva iz 2001. godine u Republici Češkoj živi 193 tisuće Slovaka, 50 tisuća Poljaka, manje od 40 tisuća Nijemaca, do 12 tisuća deklariranih

⁴ Prema www.czso.cz/sldb2001.nsf/tabx/cz0000.

Roma. Osim manje-više kompaktne poljske manjine u Šleskoj (blizu granice s Poljskom) ostale su manjine disperzirane, rasute po cijeloj zemlji.

Nacionalni (etnički) jezik, *český národní jazyk*, važan simbol češkoga naroda/nacije, ne znači isto što i pučki jezik. Kao što je poznato, nacionalni je jezik virtualan (imaginaran) kao i narod koji ga koristi (Błuszkowski 2005, Šatava 2009).⁵ Virtualan je u tom smislu da se pojedini govornici – pripadnici naroda osobno ne poznaju, samo ih veže zamišljena, pretpostavljena, emocijama zaokupljena prošlost, a ta se veza više naslućuje nego ostvaruje na neki realan način.

Češki je nacionalni jezik, kao i drugi (slavenski) jezici, izdiferenciran. Pripadnici češkoga naroda, razumije se, u konkretnim situacijama ne govore svim idiomima nacionalnoga jezika odjednom, nego iz sustava pojedinih idioma uzimaju onaj koji im je bliži s obzirom na mjesto boravka, pripadnost socijalnoj sredini itd., ali također s obzirom na tip komunikacijske situacije, jezičnu kompetenciju sugovornika (primatelja jezične poruke), pisani ili govoreni oblik jezika, temu razgovora i sl.⁶ Ovo ponašanje (odabir povoljnog idioma) omogućuje, kao što je poznato, diglosija, sposobnost govornika da mijenjaju jezični kod u okviru jednoga nacionalnog jezika.

Na području češkoga jezika situacija je, u usporedbi sa situacijom u mnogim drugim slavenskim zemljama, jednostavnija u tom smislu da se glavni grad (kulturni i politički centar) države od početka do danas nije mijenjao. Književni jezik nastao je na srednjoeuropskoj organskoj osnovici govorne sredine Praga i okolice. Bitno je naglasiti i to da su razlike među pojedinim narječjima, osim leksičkih, pretežno fonetsko-fonološke naravi, da se primjećuju uglavnom u izgovoru samoglasnika⁷ što nije slučaj sa susjednim srodnim jezicima, npr. poljskim (usp. poljsko mazurenje). S obzirom na to da se te razlike ostvaruju i u obličnim nastavcima tijekom sklonidbi ili sprezanja, riječ je, dakle, o fonološki uvjetovanim morfološkim razlikama (o morfoloiziranoj fonologiji, morfonologiji).

Osnovni se češki dijalekti, niknuli na temelju organskih, lokalnih govora, svrstavaju u 4 skupine (narječja): (1) češko narječje u užem smislu, (2) srednjomoravsko/hanačko, (3) istočnomoravsko/moravskoslovačko i (4) šlesko/laško. Izvan spomenutih skupina nalazi se dijalektno neopredijeljeno područje kao rezultat povijesnoga nasljeđa – iseljavanja njemačkoga stanovništva nakon Drugoga svjetskog rata. Ove se dijalektno

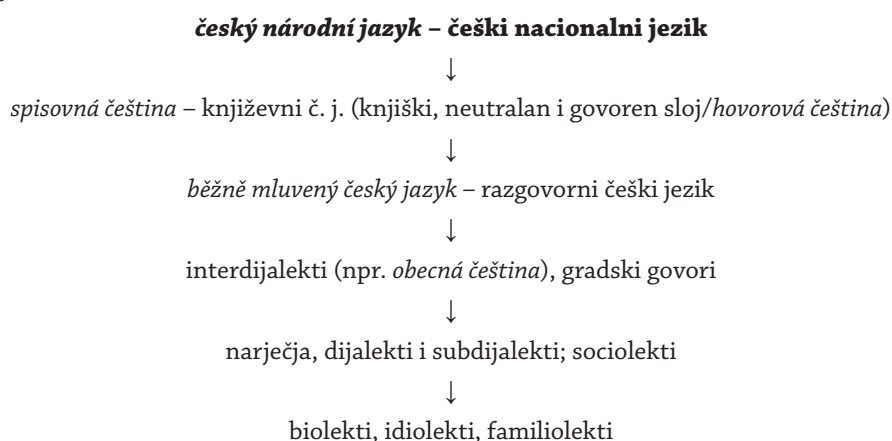
⁵ Nije na odmet spomenuti da potonja tvrdnja vrijedi i za tzv. nacionalnu kulturu, fenomen u vidu “kanona kulture”, “propisanoga” zbroja visoko cijenjenih simbola i mitova, bolje reći usađivanih u svijest generacija pripadnika naroda, npr. tijekom školske nastave, zaslugom nadležnih institucija pozvanih da vode računa o “kulturnim normama” (Kosowska-Rataj 2005).

⁶ Ponekad govornik namjerno skriva svoj zavičajni govor, “govori kako je najprihvatljivije i najopćenitije” (Brozović 2004).

⁷ Bitniji konsonantski izofoni jesu: *sch* x *zh* ([schoda], [na schledanou] x [zhoda], [na zhledanou]), *mň* x *mj* ([mňesto], [mňesíc], [zmňena] x [mjesto], [mjesíc], [zmjena]) ili *šť* x *šč* ([ješte], [šťesť], [šťáva] x [ešče], [ščesť], [ščáva]).

neopredijeljene pokrajine nalaze uglavnom u južnom i sjeverozapadnom dijelu Češke te na sjeveru Moravske.

Ako se lokalnim dijalektima pridruže i sociolekti, individualni dijalekti, interdijalekti, nadregionalni standard i opći češki supstandard, sustav idioma češkoga jezika izgledat će ovako⁸:

Spisovná čeština (SČ), općenacionalna svojina češkoga naroda/nacije, obrađen je, kodificiran, strukturni idiom u pisanoj i govorenoj formi, jezik (češkojezične) književnosti, oficijalnih pisanih tekstova, predmet jezične naobrazbe i nastavni predmet u školi; odlikuje se potrebnom čistoćom, zahtijeva odgovarajuću pažnju filologa i zaštitu nadležnih institucija bez obzira na to kakva je realna govorna praksa. Za razliku od drugih idioma nije ograničen niti u teritorijalnom niti socijalnom smislu; razumljiv je svim pripadnicima češkoga naroda/nacije.

Knjižni čeština nije tretirana kao poseban idiom, nego kao arhaičniji stalež (stil) književnoga češkog jezika, odnosno njegova knjiška funkcija (Sesar 1996: 5). Sadrži – s gledišta jezičnog osjećaja prosječnoga suvremenoga govornika – zastarjele, okoštale elemente, i to na raznim razinama jezika, npr.: izgovor [déle] umjesto [díl], [znaménko] umjesto [znamínko], infinitivi na -ti [ti]: “čísti”, “psáti” umjesto “číst”, “psát”, glagolski prilog sadašnji i prošli tipa “jda/jdouc/jdouce”, “dělaje/dělajíc/dělajíce”, “přišed/přišedši/přišedše”, N. pl. “rodičové” umjesto “rodiče”, odnosno zamjenicu “jenž” umjesto primarno upitne “který”, veznik “leč” umjesto “ale”, česticu -li (usp. “bude-li chtít, může přijít” umjesto “jestli/pokud bude chtít,...”), genitiv nakon negacije umjesto akuzativa, lekseme kao npr. “hoch” (neutralan “chlapec”, govoreni “kluk”) i druge. Ovi se elementi

⁸ Češko nazivlje usp. Davidová, Dana et al.: *Mluvená čeština na Moravě*, Ostrava, 1997., Bogoczová, Irena et al.: *Tváře češtiny*, Ostrava, 2000., hrvatsko – Sesar, Dubravka: *Putovima slavenskih knježevnih jezika*, Zagreb 1996.

koriste s namjerom pojačavanja estetske funkcije teksta ili su rezultat pomodnih društvenih trendova.⁹

Hovorová čeština (HČ) je govoreni oblik književnoga češkog jezika koji dopušta pojedine elemente uzusa koji se ne mogu pojaviti u pisanom/tiskanom tekstu, ali koji su uobičajeni na cijelom području češkoga jezika, npr. "můžu", "můžou" umjesto "mohu", "mohou", "děkuju" umjesto "děkuji", "ubyde" umjesto "ubude", "diplomka" umjesto "diplomová práce", "Pražák" umjesto "Pražan", "turisti" umjesto "turisté", "teplé jídla" umjesto "teplá jídla" i sl. Ponekad se HČ klasificira kao nešto na granici između književnog jezika (SČ) i općega češkog interdijalekta (npr. Davidová 1997).¹⁰

Kad je riječ o standardnom češkom jeziku, treba spomenuti pojam *čeština spisovně zamýšlená* koji označuje jezik zamišljen (planiran) kao književni, jezik koji očigledno teži za tim da bude korektan, ali koji je, u ishodu, nekorektan zbog prisutnosti supstandardnih elemenata. Jednostavno rečeno, govornik se trudi govoriti ispravno (nekad više, nekad manje uspješno), ali njegovo narječno podrijetlo odaje prisutnost nekih neosvijestjenih jezičnih navika tretiranih kao odstupanja od norme, kao greške, npr. naglasak na pretposljednem slogu, kraćenje dugih samoglasnika, progresivna asimilacija tipa [tfuj], [kfjetina], [cfičit] umjesto [tvúj], [kvjetina], [cvičit]. Greške se pojavljuju također uslijed hiperkorektnosti (čestom je greškom instrumental "dvěmi" prema "třemi", "čtyřmi" umjesto "dvěma", u pisanoj formi jezika pravopis "aby jste" prema npr. "dali jste" umjesto "abyste").

Primarno govoreni su i sljedeći idiomi – *běžně mluvená čeština* (BMČ) i *obecná čeština* (OČ). Kod prvoga navedenog idioma, BMČ, idioma široke, opće, praktične primjene, željeli bismo se malo zadržati jer se često pogrešno poistovećuje s češkim interdijalektom *obecná čeština* (vidi dalje). Načelno valja, naime, razlikovati općenacionalni supstandardni idiom i općečeški interdialekt. Za prvi se idiom može reći da se koristi u okviru neformalnoga sporazumijevanja, obične, svakodnevne konverzacije. Skupom je književnih i supstandardnih elemenata – dijalekatskih i interdijalekatskih – prijelaznim idiomom između interdijalekta i govorenoga književnog jezika (ako nije samo razgovorni stil). Nije univerzalan za svaki dio Republike Češke i važno je gdje se zapravo koristi – obično se govori o BMČ u Moravskoj, BMČ u Šleskoj. Na području historijskih Zemalja češke krune ("prave" Češke) i u zapadnom dijelu Moravske govornici se služe općečeškim interdijalektom (*obecná čeština*, OČ), idiomom geografski ograničenim, ali ujedno regionalno izdiferenciranim, nastalim na osnovici češkoga narječja u užem smislu u procesu nivelizacije njegovih pojedinih dijalekata (Krčmová 2002). Za razliku od drugih supstandardnih idioma, OČ zaslugom medija masovnoga priopćavanja prodire u druga područja za koja nije tipična. Glavna obilježja tog idioma

⁹ Primjerice bivši češki predsjednik, dramatičar i vrstan poznavalac češkoga jezika, Václav Havel, rado se koristio glagolima u formi priloga, ali – za razliku od mnogih drugih političara i novinara koji su ga oponašali – nije u tome griješio.

¹⁰ Činjenica je, međutim, da je za onoga koji redovito govori općim češkim interdijalektom i HČ knjiški idiom.

jesu: izgovor *dobrej, mladej, vejška, cejtít, zabejvat se, takový jednoduchý vzdušný šaty, čestvý mlíko, špinavý ruce, rozbitý vokna, dobrý sportovci, velký kluci, to je divný, s kamarádama, těmadle(ctěma) knížkama, zahraničnima autama*¹¹ umjesto književnoga: *dobry, mladý, výška, cítít, zabývat se, takové jednoduché vzdušné šaty, čerstvé mléko, špinavé ruce, rozbitá okna, dobří sportovci, velcí kluci, to je divné, s kamarády, těmi(to) knížkami, zahraničnimi auty*. Iako je OČ nesumnjivo najrasprostranjeniji supstandardni idiom u Republici Češkoj, ipak nije jedini. Pored njega ima i drugih interdijalekata za koje se nude pojmovi: opći hanački, opći moravskoslovački, opći šleski (*obecná hanáčtina/ středomoravština, obecná východomoravština, obecná slezština*).

Za ostale je "lekte" dovoljno reći da ih češka lingvistika interpretira na isti/ usporediv način kao i ostale (slavenske) matične filologije: spominju se sociolekti (žargon/č. *profesní mluva, sleng/slang, argo/argot*), biolekti koji proistječu iz razlika između "jezika" žena i muškaraca ili pojedinih generacija govornika, dok su idiolekti individualni dijalekti govornika, a svoje osobite jezične navike mogu imati, uostalom, i obitelji.

4. Iz svega izloženog očito je da se u razmatranju statusa jezika koriste različiti kriteriji i da se na različit način tumače pojedini termini – jezik, idiom, stil. Ne oduzimajući matičnim lingvistikama pravo na uobičajeno, zasebno tumačenje navedenih pojmova, u sistematizaciji slavenskih jezika valja imati u vidu sljedeće činjenice:

- višeslojnost jezika ne znači neizbježno više jezika;
- dvostrukost gramatičkih oblika dopustiva je i u okviru jednog (dija)systema (dok je dvostrukost pravopisnih oblika potpuno pitanje konvencije);
- jezična se supstancija ne podudara s jezičnim sustavom;
- jedan (dija)system obično ima više normi (razgovorna/pravopisna, dijalektna/književna);
- arealna i systemska obilježja ne znače jedno te isto;
- poželjno je razlikovati lingvističke od rubnolingvističkih i izvanlingvističkih metoda.

Literatura

BARTMIŃSKI, Jerzy: Język symbolem tożsamości narodowej i świadectwem otwartości, *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*, ed. J. Bartmiński, Lublin, 2007, str. 11-31.

BŁUSZKOWSKI, Jan: *Stereotypy a tożsamość narodowa*, Warszawa, 2005.

¹¹ Nastojeci da primjeri budu razumljivi i za stranoga primatelja, u tekstu ne koristimo dosljedno fonološku transkripciju, npr. [takový vzdušn-i šati], [těmadlectěma knížkama].

- BOGOCZOVÁ, Irena et al.: *Tváře češtiny*, Ostrava, 2000.
- BROZOVIĆ, Dalibor: *Standardni jezik. Teorija, sporedbe, geneza, povijest, suvremena zbilja*, Zagreb, 1970.
- BROZOVIĆ, Dalibor: O dijalektologiji kao jezikoslovnoj disciplini, *Suvremena lingvistika*, 30, 1-2 (57-58), Zagreb, 2004, str. 1-12.
- DAVIDOVÁ, Dana. et al.: *Mluvená čeština na Moravě*, Ostrava, 1997.
- ДУЛИЧЕНКО, Александр Дмитриевич: Языки этнических меньшинств и языки региональные (региолекты): некоторые методологические аспекты, *Języki mniejszości i języki regionalne*, eds. E. Wrocławska, J. Zieniukowa, Warszawa, 2003, str. 27-39.
- ДУЛИЧЕНКО, Александр Дмитриевич: Малые славянские литературные языки (микроязыки), *Языки мира. Славянские языки*, Москва, 2005, str. 595-615.
- GLADKOVA, Hana: Vzestup a krize symbolických funkcí slovanských standardních jazyků, *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*, ed. A. Vidovič-Muha, Ljubljana, 2003, str. 227-252.
- KRČMOVÁ, Marie: Čeština obecná, *Encyklopedický slovník češtiny*, eds. P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová, Praha, 2002, str. 81-82.
- LUBAŚ, Władysław: Europejski językowy globalizm i etnosocjalny separatyzm, *Kultura. Język. Edukacja*, ed. R. Mrózek, Katowice, 2000, str. 87-103.
- MARVAN, Jiří: Předmluva k: Gustavson S. R., *Jihoslovanští Rusíni, jejich kultura a jazyk*, Praha, 2006, str. 7-17.
- MISIAK, Małgorzata: *Łemkowie. W kręgu badań nad mniejszościami etnolingwistycznymi w Europie*, Wrocław, 2006.
- SESAR, Dubravka: *Putovima slavenskih književnih jezika. Pregled standardizacije češkog i drugih slavenskih jezika*, Zagreb, 1996.
- SESAR, Dubravka: Kašubi govore kašupski, ali koga to osim njih još zanima?, *Suvremena lingvistika*, 29, 1-2 (55-56), Zagreb, 2003, str. 145-155.
- SILIĆ, Josip: Hrvatski jezik kao sustav i kao standard, *Riječki filološki dani 1*, ed. M. Turk, Rijeka, 1996, str. 187-194.
- ŠATAVA, Leoš: *Jazyk a identita etnických menšin. Možnosti zachování a revitalizace*, 2. izd., Praha, 2009.
- WICHERKIEWICZ, Tomasz: Języki mniejszościowe i regionalne w Europie – problemy typologii, *Języki mniejszości i języki regionalne*, eds. E. Wrocławska i J. Zieniukowa, Warszawa, 2003, str. 73-78.
- WYDERKA, Bogusław: Język jako wyznacznik odrębności etnicznej, *Národnostní menšiny na přelomu tisíciletí*, ed. O. Šrajerová, Opava, 2002, str. 32-36.
- ZIENIUKOWA, Jadwiga: Z problemów etnolingwistyki, *Nowe czasy, nowe języki, nowe (i stare) problemy*, ed. E. Jędrzejko, Katowice, 1998, str. 233-241.

ZIENIUKOWA, Jadwiga: Pojęcie aksjologiczne "prestíž" a społeczna sytuacja języków mniej używanych – casus łużycczyzny i kaszubszczyzny, *Języki mniejszości i języki regionalne*, eds. E. Wrocławska i J. Zieniukowa, Warszawa, 2003, str. 79-100.

www.czso.cz/sldb2001.nsf/tabx/cz0000

SUMMARY

Irena Bogoczová

BETWEEN IDIOM (VARIETY OF A LANGUAGE), LANGUAGE AND STYLE (AN INSIGHT INTO LANGUAGE SITUATION ON SLAVIC TERRITORY, PARTICULARLY ON CZECH)

In the first part of this article the author introduces criteria which decide about recognizing a language as being independent. It also emphasises the arbitrariness of such criteria and the fact that in majority of the cases they are governed by extralingual viewpoints that have nothing in common with a specific language, its tradition and quality of its description in linguistic literature. In the second part of the article our attention is devoted to language situation on the territory of Czech national language and definition of individual varieties of Czech. Relevant terminology plays an important role in the given text (article) and is used by the author in Croatian and Czech version.

Key words: *literary language; standard language; (whole) national language; dialect; sociolinguistics; areal linguistics; ecolinguistics; ethnolinguistics; political linguistics*